

Βιβλιοστάσιον

Ἰ. Γ. Ζαμπέλης,
Θεσμοὶ καὶ Ὁργάνωση τῆς «Ἰονίου
Ἐκκλησίας» (1817-1866),
Βιβλιοθήκη Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου –
Σειρὰ Β': Μελέτες 9, ἐκδ. Σάκκουλα,
Ἀθήνα – Θεσσαλονίκη 2019, σσ. 585.

Πρόσφατα κυκλοφορήθηκε ἡ διδακτορική διατριβὴ τοῦ π. Ἰωαννικίου Ζαμπέλη, ἡ ὁποία κρίθηκε «ἄριστη» ἀπὸ τὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Πρόκειται γιὰ τὸν ἕνατο τόμο στὴ σειρὰ τῶν Μελετῶν τῆς Βιβλιοθήκης Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, τὴν ὁποία διευθύνει ὁ Ὁμότ. Καθηγητῆς Ἰωάννης Μ. Κονιδάρης. Τόσο ὁ διευθυντῆς τῆς σειρᾶς, ὅσο καὶ ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος ἐγγυῶνται τὴν ἐπιστημονικὴ ποιότητα τοῦ βιβλίου. Στὴν προκειμένη μάλιστα ἔκδοση, ἀναμφίβολα προσφέρεται ἕνα ἐπιστημονικὸ ἐγχειρίδιο, ἕνα βιβλίο-ἔργο ἀναφορᾶς.

Ἡ «Ἰόνιος Ἐκκλησία», ὅπως μὲ τεχνικὸ ὄρο (*terminus technicus*) ἀναφέρεται ἡ «Ἰονική», «ἡ αὐτόνομη κατὰ τόπον Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἡ ὁποία συνιστᾶ μείζονα ὀργανωτικὴ ἐνότητα τῶν τοπικῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καθενὸς ἀπὸ τὰ Ἴονια Νησιά καὶ ἡ ὁποία διαμορφώθηκε καὶ λειτούργησε μὲ ἰδιαίτερη θεσμικὴ ὀργάνωση τὴν περίοδο τῆς Βρετανικῆς Προστασίας», σύμφωνα καὶ μὲ τὸν ὄρισμό τοῦ συγγραφέα στὴν «Εἰσαγωγὴ» του, καὶ ἡ ὀργάνωση καὶ οἱ θεσμοί, οἱ ὁποῖοι

τὴν διεῖπαν, ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενο τοῦ βιβλίου.

Ἡ ἐργασία τοῦ π. Ἰ. Ζαμπέλη ἀφορᾶ τὸ χρονικὸ διάστημα πενήντα περίπου ἐτῶν, ἀπὸ τὸ 1817, ὅταν συστήθηκε τὸ συγκεκριμένο ἐκκλησιαστικὸ μὀρφωμα (μὲ τὸ «Σύνταγμα τῶν Ἰονίων Νήσων» ἀπὸ τὸν Ἀρμοστὴ Τόμας Μαίτλαντ), ἕως τὸ 1866, ὅταν μετὰ ἀπὸ τὴν Ἐνωσι τῶν Ἑπτανήσων ἀκολούθησε ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀφομοίωση τῆς Ἰονίου Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ συγγραφέας, καὶ μὲ τὴν καθοδήγηση τοῦ ἐπιβλέποντός του Καθηγ. Ἰω. Κονιδάρη, ἐργάσθηκε μὲ ζῆλο καὶ ἐπιμέλεια, ἐντρυφώντας στὸ πλούσιο σχετικὸ ἀρχεὶακὸ υλικὸ καὶ τὴν ὑπάρχουσα βιβλιογραφία, προκειμένου νὰ διερευνήσει αὐτὸ τὸ ἰδιόμορφο ἐκκλησιαστικὸ θεσμικὸ φαινόμενο, νὰ διαλευκάνει καὶ νὰ ἐπεξηγήσει τὴν ἰδιαιτερότητά του, καθὼς καὶ νὰ τὸ ἐντάξει στὴν ἱστορικὴ (νομικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ) πραγματικότητα, προκειμένου νὰ ἀξιοποιηθῆι στὴν ἐποχὴ μας ἡ πολύτιμη ἐμπειρία ἀπὸ τὴ μελέτη του. Στὸν παρουσιαζόμενο τόμο ἔχει χρησιμοποιηθῆι καὶ ἔχει ἀξιολογηθῆι ὅλη ἡ προγενέστερη σχετικὴ βιβλιογραφία, οἱ ἀρχεὶακὲς πηγὲς καὶ ἡ ἱστοριογραφικὴ παραγωγή, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ καλύπτεται κάθε κενὸ στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἱστορικὸ, νομικὸ ἢ ἐκκλησιαστικὸ.

Τὸ βιβλίο εἶναι πολυσέλιδο καὶ διαιρεῖται σὲ δύο ἀνισοβαρῆ μέρη. Προ-

τάσσονται, όπως αρμόζει, ο Πρόλογος, ή Βιβλιογραφία και η Εισαγωγή και το βιβλίο κλείνει με Παράρτημα Έγγράφων και αναλυτικό Αλφαβητικό Εϋρετήριο.

Στην Εισαγωγή, σε τέσσερις ανισοσέλιδες παραγράφους, προσδιορίζονται: α) το εξεταζόμενο αντικείμενο και παρέχεται ο αναγκαίος όρισμός του τεχνικού όρου «Ίόνιος Έκκλησία», β) προσφέρεται αναλυτικά (χρονολογικά και θεματολογικά), το ιστορικό περιγράμμα αυτής της Έκκλησίας κατά τη διάρκεια της Βρετανικής Προστασίας [από την εποχή μετά από τη Βενετική κυριαρχία (1797) δηλαδή έως την Ένωση (1864-1866)], γ) αναλύονται οι πηγές πολιτειακής προέλευσης (διαπλαστικές και διαγνωστικές) και δ) οι πηγές εκκλησιαστικής προέλευσης (επίσης διαπλαστικές και διαγνωστικές, τόσο γνωστές όσο και ανέκδοτες), με τρόπο συστηματικό και εξαντλητικό. Διαπλαστικές πηγές για την Πολιτεία είναι: τα κείμενα των διεθνών συνθηκών, τα οποία προσδιορίζουν την αρχή και το τέλος του Ίονίου Κράτους, καθώς και τη θεσμική του συγκρότηση, το Σύνταγμά του κάτω από τον έλεγχο της Προστασίας, τα Νομοθετικά του Κείμενα (πράξεις του Κοινοβουλίου και αποφάσεις της Γερουσίας) από τα όργανα της νομοθετικής και της εκτελεστικής εξουσίας και τα λοιπά κανονιστικά κείμενα, όπως οι κανονισμοί των έπαρχιακών συμβουλίων ή τα καταστατικά των αδελφοτήτων. Διαπλαστικές πηγές για την Έκκλησία είναι: οι Έεροι Κανόνες, οι πατριαρχικές και συνοδικές Πράξεις του κανονικά κυρίαρχου σε αυτήν Οικουμενικού Πατριαρχείου, καθώς και τα ισχύοντα τοπικά έθιμα. Οι πολιτειακές διαγνωστικές πηγές αναφέρονται: στα κάθε είδους δημοσιεύματα της επίσημης κυβερνητικής έφημερίδας του κράτους

(*Gazzeta degli Stati Uniti*), την άλληλογραφία και τις πράξεις των διοικητικών και δικαιοδοτικών οργάνων, σε άλλα δημοσιεύματα στον τύπο ή αυτοτελείς εκδόσεις, καθώς και τα πολυάριθμα έργα των ιστορικών της περιόδου. Οι εκκλησιαστικές διαγνωστικές πηγές άφορούν: αποφάσεις και έγγραφα των διοικητικών και δικαιοδοτικών οργάνων της Έκκλησίας αυτής (όσα θησαυρίζονται στα αρχεία ιερών Μητροπόλεων, ναών και μονών, πολλά από τα όποια άγνωστα ως τώρα ή άδημοσίευτα), καθώς και κείμενα εκκλησιαστικών προσωπικότητων και έργα γενικής ή τοπικής εκκλησιαστικής ιστορίας.

Το Πρώτο Μέρος του βιβλίου, το οποίο επιγράφεται «Θεσμική Θέση», διαιρείται σε τρία κεφάλαια, στα όποια εξετάζονται οι σχέσεις της Ίονίου Έκκλησίας: α) με την Πολιτεία, β) με τις λοιπές θρησκευτικές κοινότητες και γ) με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η θέση της Ίονίου Έκκλησίας σε σχέση με την Πολιτεία αναλύεται σε τέσσερις παραγράφους, με πολλές υποπαραγράφους. Όριοθετούνται αρχικά οι άρμοδιότητες Έκκλησίας και Πολιτείας, με βάση την τριμερή διάκριση των εκκλησιαστικών υποθέσεων από τη νομοθεσία σε «πνευματικές», «πολιτικές» και «διευθυντικές». Καταγράφονται έν συνεχεία οι πολιτειοκρατικές επεμβάσεις στα έσωτερικά της Έκκλησίας, όπως εκδηλώνονται στην επικοινωνία των εκκλησιαστικών αρχών με το Οικουμενικό Πατριαρχείο (αποκλειστικά δηλαδή μέσω της Γερουσίας και της Άγγλικής Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη), ή διοίκηση της Έκκλησίας έντος ένδος εύρυτάτου πλέγματος πολιτειακής προελεύσεως κανόνων δικαίου, καθώς και ο κυριαρχικός ρόλος των πολιτειακών οργάνων στις διαδικασίες ανάδειξης των εκκλησιαστικών λειτουργών και

μάλιστα μὲ δικαίωμα ἀρνησικυρίας. Ἀπαριθμοῦνται οἱ ἀρμοδιότητες γιὰ τὰ ἐκκλησιαστικά θέματα (κανονιστικές, διοικητικές, ἐποπτικές, δικαιοδοτικές, διαχειριστικές καὶ οἰκονομικές) τοῦ Ἄρμοστῆ, τῆς Γερουσίας καὶ τῶν τοπικῶν ἀρχῶν (τοῦ Ἐπάρχου καὶ τοῦ Ἐπαρχιακοῦ Συμβουλίου, καθὼς καὶ τοῦ «Ἀρχείου Θρησκείας, Ἡθικῆς καὶ Δημόσιας Οἰκονομίας», τῆς ἐπιτόπιας ὑπηρεσίας σὲ κάθε νησί, ἡ ὁποία οὐσιαστικά διοικοῦσε τὶς τοπικὲς Ἐκκλησίες μὲ ἀρμοδιότητα τῆ διευθέτησιν τῶν «διευθυντικῶν» ὑποθέσεων τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν καὶ καθιδρυμάτων). Σὲ ἄλλη παράγραφο ἐντοπιζοῦνται τὰ κάθε εἶδους πολιτειακὰ προνόμια καὶ καθήκοντα τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν, τὰ ὁποία θεωρητικὰ σήμερα θὰ ἀνῆκαν στὴ δικαιοδοσία τῶν κοσμικῶν ἀρχῶν (ὁ Ἐξάρχος, γιὰ παράδειγμα, ἦταν μέλος τῆς Γερουσίας, πρόβλεψη ἡ ὁποία ὅμως ἔμεινε ἀνεφάρμοστη). Ἀναλύεται ἀκόμη ἡ πρακτικὴ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ μισθοδοσία τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν, ὅπως καὶ τῶν Ἱεραρχῶν, γινόταν ἀπὸ τὸ Δημόσιο Ταμεῖο, ἡ δικαιοδοσία ἐπίσης τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν καὶ δικαστηρίων στὰ ζητήματα οἰκογενειακοῦ δικαίου, μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση στὸν γάμο, οἱ ληξιαρχικὲς ἀρμοδιότητες τῶν ἐφημερίων, καθὼς καὶ ἡ ἐκμετάλλευσιν τῆς θρησκευτικῆς πίστεως τῶν πολιτῶν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Πολιτείας μὲ σκοπὸ τὴν ἐπιβολὴ τῆς δημοσίας τάξεως (μὲ τὴν κατάχρησιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ-πνευματικοῦ ἐπιτιμίου τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ τὴν καθιέρωσιν ὑποχρεωτικῆς ὀροδοσίας). Τὸ πρῶτο κεφάλαιον κλείνει μὲ τὴ συμπερασματικὴν χαρακτηριστικὴν τέταρτην παράγραφον, ὅπου συνάγεται ὅτι τὸ σύστημα Ἐκκλησίας-Πολιτείας ἦταν διαμορφωμένο σὲ ἀπόλυτα πολιτειοκρατικὴ βάση καὶ ἡ ἀρμοδιότητα

τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὀργάνων τῆς Ἰονίου Ἐκκλησίας περιοριζόταν ἀποκλειστικὰ στὶς ἀμιγῶς «πνευματικὲς» ὑποθέσεις. Ἐπισημαίνεται ὅτι πρόκειται γιὰ πρώτη χρονολογικὰ ἐπικράτησιν τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν νεωτερικῶν ἀντιλήψεων στὶς σχέσεις συναλληλίας στὸν χῶρον τῆς Ὀρθόδοξης Ἀνατολῆς, προανάκρουσμα τοῦ παραπλήσιου φαινομένου τῆς Αὐτοκέφαλης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Στὸ δεύτερον κεφάλαιον διασαφηνίζεται ὁ χαρακτήρας τῆς προστασίας καθενὸς ἀπὸ τὰ χριστιανικὰ δόγματα καὶ τὰ λοιπὰ θρησκευτάματα, ὅσα ὑπῆρχαν στὸ Ἰόνιον Κράτος, ἀναφορικὰ μὲ τὸ ἐρώτημα: «θρησκευτικὴ ἐλευθερία ἢ ἀνεξίθρησκεία;». Ἐπισημαίνεται ὅτι καθιερώθηκε ἓνα πολυεπίπεδον σχῆμα προστασίας τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων: ἀναγνωρίσθησαν δύο «ἐπικρατοῦσες θρησκείες», ἡ Ὀρθόδοξη καὶ ἡ Ἀγγλικανικὴ τῆς προστατίδας δυνάμει, προστατεύθηκε ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ καὶ ἀντιμετωπίσθη ἀνεξίθρησκα μὲ τὴν ἐννοίαν τῆς θρησκευτικῆς ἀνοχῆς, κάθε ἄλλο θρήσκευμα, κυρίως δηλαδὴ ἡ ἐβραϊκὴ θρησκεία τῶν πολυπληθῶν ἰονικῶν ἐβραϊκῶν κοινοτήτων. Στὸ κεφάλαιον αὐτὸ ἐξετάζονται ἐπίσης ἀναλυτικὰ θέματα μισαλλοθρησκείας, διατάραξης θρησκευτικῆς συνάθροισης, τυμβωρυχίας, περιύβρισης ἀντικειμένων λατρείας. Ἰδιαίτερη ἔμφαση δίδεται στὴν ἀπαγόρευσιν «δημοσίων ἐκδηλώσεων», γιὰ κάθε ἄλλο θρήσκευμα ἢ δόγμα ἐκτὸς τῶν ἐπικρατούντων Ὀρθοδόξου καὶ Ἀγγλικανικοῦ, ὅταν γιὰ παράδειγμα δὲν ἐπιτρέπονταν στοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς οἱ λιτανεῖες.

Τὸ τρίτον κεφάλαιον ἀφορᾷ τὶς σχέσεις τῆς Ἰονίου Ἐκκλησίας μὲ τὸ κανονικὰ ὑπερκείμενόν της Οἰκουμηνικὸν Πατριαρχεῖον. Ἐπαγωγικὰ συνάγεται ἡ κανονικὴ

ἐξάρτηση ἀπὸ τὴ Μητέρα Ἐκκλησία, μὲ βάση τὰ ἀνάλογα κριτήρια τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου, τὰ ὁποῖα προβλέπονται εἴτε ρητὰ ἀπὸ τὴ συνταγματικὴ νομοθεσία καὶ τὸ θεμελιῶδες ἱεροκανονικὸ κείμενο τοῦ «Πατριαρχικοῦ καὶ Συνοδικοῦ Διατακτηρίου Γράμματος», εἴτε ἀκολουθοῦνται στὴ διοικητικὴ πρακτικὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν τῆς Ἑπτανήσου. Τὰ κριτήρια, ὅσα ἀναλύονται στὶς ὑποπαραγράφους, εἶναι: τὸ κανονικὸ μνημόσυνο τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριάρχου, οἱ ἐκδόσεις τῶν χειροτονιῶν, ἡ χορήγηση τοῦ Ἁγίου Μύρου ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἡ ἀναφορὰ σὲ αὐτὸ γιὰ μεῖζονα ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα. Ἡ τελευταία ὑποπαραγράφος ἀφορᾷ τὸ «ἀνώτατο πνευματικὸ δικαίωμα» τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴν Ἴονιο Ἐκκλησία καὶ τὴν τάση αὐτονομίῃς της στὴν κατεύθυνση τῆς αὐτοκεφαλίας.

Ἀκολουθεῖ τὸ Δεύτερο Μέρος τοῦ βιβλίου, ὅχι τόσο ἐκτεταμένο ὅσο τὸ Πρῶτο, τὸ ὁποῖο διαιρεῖται σὲ δύο μόνον κεφάλαια. Φέρει τὸν τίτλο: «Διοικητικὴ Ὁργάνωση» καὶ σὲ αὐτὸ ἐξετάζονται διεξοδικὰ θέματα τῆς ἱεραρχίας ἀρχικὰ καὶ τῆς περιφερειακῆς διοίκησης (ναοί, εφημέριοι, μονές) στὴ συνέχεια. Στὸ πρῶτο κεφάλαιο, τὸ ὁποῖο ἐπιγράφεται: «Οἱ Μητροπολίτες», μελετᾶται ὁ θεσμὸς τοῦ Ὑπερτίμου Ἐξάρχου τῆς Ἰονικῆς Ἐκκλησίας, οἱ ἀρμοδιότητες καὶ ὁ σκοπὸς τῆς θεσμοθέτησής του, ἡ πολιτειακὴ του θέση, καθὼς καὶ ὁ ἐνοποιητικὸς ρόλος τοῦ «πρώτου», τὸν ὁποῖον ποτὲ δὲν ἀπέκτησε στὴν πράξη. Ἐξετάζεται ἡ θέση τῶν ἀρχιερέων καὶ ἡ διαδικασία ἀνάδειξής τους, ἡ «κοινὴ» καὶ «κανονικὴ» ἐκλογή, ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτὴ ἀνὰ ἐπαρχία καὶ οἱ ὀφφικιάλιοι της (οἱ «ἐκκλησιαστικοὶ ἀξιωματικοί», ὁ ἱερογραμματεὺς, ὁ πρωτοσύγκελλος, ὁ ἀρχιμανδρίτης, οἱ ἀρχ-

ιερατικοὶ ἐπίτροποι, ὁ ἀρχιδιάκονος καὶ ὁ κανονικὸς συνήγορος), τὰ καθήκοντα καὶ οἱ ὑποχρεώσεις αὐτῶν.

Στὸ δεύτερο κεφάλαιο περιγράφεται ἡ περιφερειακὴ διοίκηση τῆς Ἰονίου Ἐκκλησίας, στὸ ἐπίπεδο τῶν ἱερῶν ναῶν καὶ μονῶν, μὲ ἐπισημάνση εἰδικώτερων ζητημάτων, ὀρισμένα μάλιστα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦν ἕως σήμερα τὴ δικαιοσύνη. Διερευνᾶται ἡ διαχρονικὴ ἐξέλιξη τοῦ θεσμικοῦ πλαισίου τῶν ναῶν καὶ τῶν μονῶν τῆς Ἰονίου Ἐκκλησίας, ὅπως αὐτὸ ἴσχυε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς βενετικῆς κυριαρχίας ἕως τὴν Ἑνωσὴ μὲ τὴν Ἑλλάδα, μὲ διακρίβωση τοῦ περιεχομένου ἐνοιῶν (ὅπως τοῦ «κτητορικοῦ» καὶ τοῦ «συναδελφικοῦ») ἀμφιλεγόμενων ἕως σήμερα. Ἡ συνολικὴ αὐτὴ ἐπισκόπηση ἀναλύεται στὴ συνέχεια στὶς ἐπὶ μέρους κατηγορίες τῶν «κοινῶν» καὶ «μερικῶν» ναῶν, τῶν «ἐκκλησιῶν φαμίλιας», τῶν ἀδελφάτων καὶ ἐπίσης τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ. Ὁ σ. ἀναφέρεται τέλος στοὺς λειτουργοὺς αὐτῶν, τοὺς ἐφημερίους, καὶ κλείνει μὲ τὴ σχετικὴ παράγραφο γιὰ τὶς ἱερὲς μονές.

Ὁ π. Ἰ. Ζαμπέλης ἐργάστηκε μεθοδικὰ καὶ κατόρθωσε τελικὰ νὰ δαμάσει τὸ ὑπέρογκο ὕλικό του. Προχώρησε τὴν ἔρευνα εἰς βάθος καὶ ἀνέλυσε ἐξαντλητικὰ τὰ ζητήματα ποὺ τίθενται, καλύπτοντας ἓνα μεγάλο κενὸ στὴ νομικὴ καὶ ἱστορικὴ βιβλιογραφία, γεγονόςς τὸ ὁποῖο ἀποδεικνύει τὴν κριτικὴ ἱκανότητα καὶ τὴ νομικὴ διεισδυτικότητά του καὶ ἀναδεικνύει τὸ βιβλίον αὐτὸ σὲ ἐργαλεῖο ἀναφορᾶς, τόσο γιὰ τὴ νομικὴ ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἐπιστήμη καὶ ἰδιαίτερος τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία καὶ τὸ κανονικὸ δίκαιο.

Δέσποινα Στεφ. Μιχάλαγα

Ἐπίχ. Καθηγήτρια Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

π. Χρυσστόμου Τύμπα,
*Ροὺς Αὐτογνωσίας. Ἰχνηλατώντας ρίζες
 ψυχικῆς παθολογίας καὶ ταυτότητος,*
 ἐκδ. Ἄρμος, Ἀθήνα 2018.

*Ροὺς προσωπικῆς,
 καὶ κυρίως συλλογικῆς, Αὐτογνωσίας*

Πόσο μᾶς καθορίζει ὁ ἐγκέφαλός μας; Ποιά εἶναι ἡ σχέση τοῦ ἑαυτοῦ μας μαζί του; Κατὰ πόσον ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴ λειτουργία του οἱ συμπεριφορὲς καὶ τὰ συναισθήματά μας; Τί εἴδους ἐπιδράσεις ἔχει στὴ θρησκευτικότητά μας; Ἐρωτήματα αὐτοῦ τοῦ εἴδους μᾶς ἀπασχολοῦν ἀπὸ καιρό, ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὶς ἔρευνες τῶν νευροεπιστημῶν καὶ τῆς ψυχολογίας ἔρχονται νὰ ἀναδιατάξουν τὰ δεδομένα τοῦ προβληματισμοῦ καὶ ἀπαιτοῦν νὰ ἀναλογισθοῦμε σὲ νέες βάσεις τὸν τρόπο καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς ἔκφρασής μας.

Ὁ π. Χρυσστόμος Τύμπας ἐπανακάμπτει στὰ θεολογικὰ γράμματα τοῦ τόπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας γενικώτερα, γιὰ νὰ καταθέσει καὶ πάλι τὴ συμβολὴ του – αὐτὴ τὴ φορὰ σὲ ἓνα λεπτό, ὀξὺ καὶ τέμνον τὴν παράδοση μὲ τὴ σκαπάνη τῆς σύγχρονης ἔρευνας ζήτημα, ποὺ ἀφορᾷ τὴν ποιότητα τῆς συνείδησης καὶ τῆς αὐτογνωσίας μας. Τὸ πόνημά του συνιστᾷ ἓναν σύγχρονο διάλογο τῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης μὲ τὶς σύγχρονες μεθόδους ψυχοθεραπείας ἢ, σὲ μία ἄλλη ἀνάγνωση, ἓνα ἐγχειρίδιο συλλογικῆς καὶ προσωπικῆς αὐτοσυνειδησίας, ἰδιαίτερα χρήσιμο σὲ ἐποχὲς δημιουργίας αὐταπατῶν καὶ διάψευσής τους, ὅπως μᾶλλον εἶναι ἡ δική μας.

Εἰσαγωγικὰ ἄς ποῦμε στοὺς ἐνδιαφερόμενους ἀναγνώστες ὅτι, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὸ παρουσιαζόμενο βιβλίον συνιστᾷ μία ἰδιάζουσα καὶ ἰδιαίτερα

ἀπαιτητικὴ ἀπάντηση στὸ συχνὰ τιθέμενο στὶς ἡμέρες μας ἐρώτημα: «πνευματικὸς ἢ ψυχοθεραπευτής;». Οἱ ἀπαντήσεις εἶναι πολυδιάστατες καὶ ἐν προκειμένῳ ἐξηγεῖται ἐπαρκῶς σὲ ποιά περίπτωση κάθε ἐπιλογὴ ἐνδείκνυται.

Κεντρικὸς πρωταγωνιστὴς τοῦ κειμένου εἶναι σαφῶς ἡ ἀνθρώπινη διάνοια καὶ ἡ λειτουργία τῆς. Ἄν καὶ θεωροῦμε ὅτι κατὰ τὴν «ἀναμέτρηση» τοῦ συγγραφέα μὲ τὸ μέγεθος τῆς νόησης, σύνολη ἡ ἀνθρώπινη ὑπόσταση ἰσομερίζεται στὴν ἀξία τῆς: τὸ κατ' ἐξοχὴν σημαντικὸ ἀνθρώπινο ὄργανο εἶναι ὅπωςδὴποτε ὁ ἐγκέφαλος. Συνειδητοποιοῦμε τὴ διαπίστωση αὐτὴ σὲ ἓνα πλῆθος περιπτώσεων. Ὁ ἐγκέφαλος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ τροφοδοτεῖ τὴν ὑπαρξὴ μὲ τὸ νόημα τῆς πορείας τῆς καὶ ἀντιστικτικὰ εἶναι αὐτὸς ποὺ κατὰ τὴ δυσλειτουργία του ὁδηγεῖ σὲ ἐσφαλμένες ἀντιλήψεις καὶ ἀναλύσεις. Εἶναι τὸ ὄργανο ποὺ ἐπηρεάζεται ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν χῶρο τοῦ ἀσυνείδητου καὶ τοῦ ἀνεκπλήρωτου.

Οἱ ἀπαντήσεις –ὅπως εἶπαμε– εἶναι πολυδιάστατες, μέσα ἀπὸ ἐπιτυχεῖς, ὡς κατατοπιστικὲς γιὰ τὶς ἀποχρώσεις τῶν ἐπιμέρους τάσεων, περιδιαβάσεις στὸ ἀρχαιοελληνικὸ, τὸ πατερικὸ καὶ τὴ γέφυρά τους, τὸ νεοπλατωνικὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ στὶς πρόσφατες κατακτήσεις τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Ψυχανάλυσης, ὅπως καὶ στὴ σύνδεση τῶν τελευταίων μὲ τὴ Φιλοσοφία.

Ὁ λόγος τοῦ σ. διατρέχει ἰδιαίτερα λεπτὲς καὶ δύσκολες δογματικὲς καὶ φιλοσοφικὲς ἔννοιες καὶ πρέπει νὰ τοῦ πιστωθεῖ ὅτι καταφέρνει νὰ τὶς ἀποδώσει μὲ κατανοητὰ σχήματα. Ἀφοῦ διακρίνει τυπολογικὰ τὰ εἶδη τῶν ἀπαντήσεων στὸ ζήτημα τῆς γνώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου του μέσα ἀπὸ δύο μοντέλα, τὸ γνωσιοκεντρικὸ καὶ τὸ ἀνθρωποκεντρικὸ, ὁ π. Χρυσστόμος μᾶς ὑπενθυμίζει τὴν

πνευματική προοπτική που έμπεριέχεται στο πρώτο από αυτά. Από την ιωνική ἤδη σκέψη, ἡ ἔννοια τοῦ λόγου διατηρεῖ ἕνα εἶδος καθολικότητας, ἀνάγει στοῦ θεοῦ καὶ συνδέεται μὲ τὴν ἀρετή. Στὴν προοπτικὴ αὐτὴ ἀναγνωρίζεται ἕνα πνευματικὸ νόημα τοῦ κόσμου καὶ οἱ συνέπειες αὐτῆς τῆς θεώρησης ἐκτείνονται σὲ ἕνα εὐρὸ φάσμα πεδίων, ἀπὸ τὴν ἐκκλησιολογία ἕως τὴν οἰκολογία¹ (κάτι ποὺ ἀποτελεῖ ἐνδεχομένως καὶ τὴν πιὸ προωθημένη μορφή ὀλοκληρωμένης οἰκολογικῆς θεολογίας, τῆς *integral ecology*, γιὰ τὴν ὁποία πολὺς λόγος γίνεται σήμερα στὸν χριστιανικὸ κόσμο).

Κινούμενος στὰ διαφορετικὰ ἐπίπεδα τῆς πραγματικότητας, μὲ τὴ μεταεπιστημονικὴ προοπτικὴ καὶ μέθοδο, ὁ π. Χρυσόστομος μᾶς παραδίδει ἕνα κείμενο πολλαπλῶς χρήσιμο: ἐπαναφέρει τὴ σημασία τῆς θέλησης (ὑπενθυμίζοντας καὶ τὴν ἔμφαση ποὺ τῆς ἔδωσε ὁ ἱ. Αὐγουστίνος) καὶ τὴ συνδέει μὲ τὴ θεολογία τοῦ ἁγ. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, σὲ ἕνα ἐγχείρημα σύνθεσης τῶν δύο προαναφερθέντων παραδειγμάτων, τοῦ γνωσιοκεντρικοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωποκεντρικοῦ.

Μᾶς ὑπενθυμίζει ἀκόμη ὁ σ. τὸ μαξίμειο ἀσκητικὸ πρότυπο, τὸ ὁποῖο ἀποδίδει οὐσιαστικὸ ρόλο στὸν νοῦ, μὲ τὴν εὐθύνη τῆς ἐνοποίησης τῶν ψυχικῶν δυνάμεων καὶ τῆς σύζευξης μὲ τὴν αἴσθηση, ἐναντι τοῦ εὐαγγελιστοῦ (καὶ ἐν τέλει νεοπλατωνικοῦ) ιδεώδους, ποὺ ἀπαιτεῖ τὴν ἀπογύμνωση τοῦ νοητικοῦ ὄργανου ἀπὸ κάθε ἀναπαράσταση τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων.

Εἶναι πολὺ εὐχάριστο νὰ ποῦμε ὅτι ἀπὸ τὴν κριτικὴ ματιὰ τοῦ σ. δὲν λείπει ὁ τονισμὸς σὲ αἰσιόδοξες θεωρήσεις, ὅπως τὸ ἀπόσταγμα τῆς πατερικῆς καὶ

κυρίως τῆς μαξίμειας ἀνθρωπολογίας γιὰ τὸν ἄνθρωπο· τὴ θετικὴ δυναμικὴ δηλαδὴ ποὺ θέλει τὴν κορωνίδα τῆς Δημιουργίας ὡς «εἰκόνα εἰκόνας», νὰ φέρει ἐν ἑαυτῷ τὶς ἔλλογες δυνάμεις τοῦ Θεοῦ Λόγου, οἱ ὁποῖες συγκροτοῦν καὶ ἀνακεφαλαιώνουν τὴν κτίση. Ἡ κατάφαση αὐτὴ στὶς ἀνθρώπινες δυνατότητες ἀπλώνεται ἕως τὰ μύχια τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς καὶ φανερώνει τὴν κορυφαία σπουδαιότητα ποὺ ἀποδίδει ἡ πατερικὴ διδασκαλία στὸ γένος τῶν ἀνθρώπων: Οἱ ἀνθρώπινες αὐτὲς δυνάμεις εἶναι κατ' οὐσίαν ἐκεῖνοι οἱ ἄκτιστοι λόγοι ποῦ, ὡς ἰδιότητες τοῦ θεοῦ εἶναι, ἐκφράζονται ὡς ψυχοσωματικὲς ἀνθρώπινες πλέον δυνάμεις (δηλαδὴ ὡς νοῦς, λόγος καὶ αἴσθησις).

Καὶ ἐδῶ θεωροῦμε ὅτι συμπυκνώνεται ὁ κεντρικὸς ἄξονας τῆς προσφορᾶς τοῦ συγγραφέα: ὁ ἀνοιχτὸς διάλογος ποὺ ἐπιχειρεῖ μὲ τὶς ψυχαναλυτικὲς προτάσεις. Οἱ συγκρίσεις ποὺ ἐπιχειρεῖ ὀδηγοῦν σὲ συγκλίσεις καὶ ὄχι σὲ ταυτίσεις, ἐνῶ οἱ μεθοδολογικὲς του προτιμήσεις τὸν ὀδηγοῦν σὲ ἀναζήτηση συμπληρωματικῶν θεωρήσεων σὲ συγκεκριμένα ζητήματα καὶ ὄχι σὲ ἀφηρημένες τοποθετήσεις. Ἀναφερόμενοι σὲ συμπληρωματικότητα, ἐννοοῦμε ὅτι ὁ σ. δὲν φοβᾶται νὰ «κοιτάξει κατὰματα» τὰ ἐπιχειρήματα ἀντιπαράθεσης τῶν νεωτερικῶν προτάσεων μὲ τὴν πατερικὴ διδασκαλία. Ἀπαλλαγμένος προφανῶς ἀπὸ τὶς ἐγχώριες ἀντιδυτικὲς ἐμμονές καὶ μὲ πνεῦμα ἀπόδοσης «τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι», ἀναγνωρίζει ὅσα πορίσματα τῆς ἀντιπαραθετικῆς προσέγγισης κρίνει ὡς ὀρθά. Παράλληλα, προχωρεῖ μὲ φειδῶ καὶ σὲ συνθέσεις, ὅποτε κρίνει ἀναγκαῖο κάτι τέτοιο (ὅπως λ.χ. ὅταν συγκρίνεται ἡ μαξίμεια ἐπιθυμία

1. Μὲ τὴ λιτότητα τῆς πνευματικῆς σχέσης ὕλικῶν καὶ αἰσθητῶν, ὅπως σημειώνει ὁ συγγραφέας.

μέ τῆ *libido*), ἀναδεικνύοντας τοὺς τόπους στοὺς ὁποίους ποιμαντικὴ θεραπευτικὴ καὶ ψυχανάλυση μποροῦν νὰ ὠφεληθοῦν ἀμοιβαίᾳ.

Πολὺ ἐνδιαφέρον λ.χ. σημεῖο συνάντησης αὐτῶν τῶν δύο περιοχῶν εἶναι τὸ ψυχαναλυτικὸ ἐγχεῖρημα κατάδειξης τῶν ἐμποδίων τοῦ ναρκισσισμοῦ, χάριν τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς δεσμευμένης ἐνέργειας τοῦ προσώπου πρὸς ἕναν δημιουργικὸ ψυχισμό. Σὲ ἄλλο σημεῖο πάλι, προβαίνει στὴν ἀπαραίτητη διευκρίνιση ὅτι τὰ πάθη, κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία, εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς κακίας εἴτε τῆς φιλαυτίας καὶ ὄχι ἢ ἀποδιοργάνωση τῆς προσωπικότητας (ἔστω καὶ ἂν δευτερογενῶς μποροῦν νὰ ὀδηγήσουν σὲ κάτι τέτοιο), ἢ, μὲ ἄλλα λόγια, ὅτι τὰ πάθη συνιστοῦν παράγοντες τῆς ψυχικῆς νόσου καὶ δὲν ταυτίζονται μὲ αὐτήν. Κοντὰ σὲ αὐτό, καίρια καὶ εὐγλωττη καθίσταται ἡ διάκριση τῶν πνευματικῶν καὶ τῶν ψυχικῶν νοσούντων, μὲ ἀναφορὰ σὲ ποσοτικὸ ἐπίπεδο, κατὰ τὸ ὁποῖο ὅλοι οἱ πιστοὶ ἀνήκουν στὴν πρώτη κατηγορία καὶ λίγοι πληθυσμιακὰ στὴ δευτέρα.

Μᾶς ὑπενθυμίζεται ἐδῶ δηλαδὴ ὅτι καθήκον τῆς θεολογικῆς ἀνθρωπολογίας εἶναι νὰ κατανοήσῃ τοὺς κοινωνικοὺς καὶ ψυχολογικοὺς μηχανισμοὺς ποὺ ἐπηρεάζουν τὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορά, χωρὶς ἀποκλεισμοὺς καὶ μὴ λησμονώντας ὅτι τὸ ψυχολογικὸ φέρει μέσα του τὸ πνευματικὸ (ἔστω καὶ ὡς ἐξελικτικὴ μορφή του). Μὲ τὴ βοήθεια κατατοπιστικῶν πινάκων ἀντιστοίχισης, στὸ σημεῖο αὐτό, ὁ ἀναγνώστης κατανοεῖ πῶς ἡ ἀνθρωπολογικὴ θεώρηση τῆς χριστιανικῆς παράδοσης ἐπεκτείνεται στὸ φάσμα τῶν ψυχολογικῶν διαταραχῶν. Πιστεύουμε ὅτι ἐδῶ ἀξίζει ἰδιαίτερης

μνείας τὸ πυραμιδοειδὲς σχῆμα τῆς ὄντολογικῆς ἱεραρχίας τοῦ πνευματικοῦ συνεχοῦς ποὺ παραθέτει ὁ συγγραφέας: ἡ ἐλλειμματικὴ γιὰ τὰ δεδομένα τῆς σημερινῆς ἀντίληψης παραδοσιακὴ πραγμάτευση τοῦ κοινωνικοῦ-πολιτισμικοῦ πεδίου παρίσταται μὲ τὴν ἐπιθυμία τῆς ἀπειθείας μετάβασης στὸ μεταφυσικὸ ἐπίπεδο – παραγνωρίζοντας δηλαδὴ ἐπὶ τῆς οὐσίας τὶς διαστάσεις τῶν ἀγωνιῶν τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Ὅπως δὴποτε, μονάχα ὡς καίρια μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ἡ ἐπισήμανση τῆς ἀπουσίας μεθοδολογίας καὶ τοῦ ἐπιφανειακοῦ χαρακτήρα τῆς συγκριτικῆς μεθόδου, ποὺ θέλει ἀπλῶς νὰ ὑποβαθμίσει τὰ ἐπιτεύγματα τῶν σύγχρονων ἐρευνῶν, χάριν μιᾶς μονοδιάστατης καὶ ἀνέξοδης ὑπερέξασης ἐνὸς παρελθόντος ποὺ τέμνεται ἐλάχιστα μὲ τὴ σύγχρονη πραγματικότητα. Οὐσιαστικὰ πρόκειται γιὰ τὴν ἐπανάληψη τῆς παρεξήγησης ποὺ συνέβη στὴν περίπτωση τοῦ Γαλιλαίου, ἐφ' ὅσον, ἐνῶ φαινομενικὰ δηλώνεται ἡ προσήλωση στὴ χριστιανικὴ παράδοση, τὸ πνεῦμα τῆς τελευταίας ὑπονομεύεται καὶ ἀποκαλύπτεται ὅτι ἀφορᾶ κατὰ βάση μία πιστότητα στὸ προχριστιανικὸ ἀρχαιοελληνικὸ πλαίσιο.

Χωρὶς προνεωτερικὲς μονομέρειες ἐπομένως, θεραπεύεται ἡ ἀσάφεια ποὺ ἀπαντᾶ ἐνίοτε σὲ κείμενα τῆς παράδοσης, ἐπισημαίνεται ἡ βαρύτητα τῆς συνήθως παραγνωρισμένης ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς πολιτισμικῆς-κοινωνικῆς διάστασης, ἢ ἡ ἀνάδυση ἄλλων κεντρικῶν ἀνακαλύψεων, ὅπως ἡ ἀγνοημένη ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ θεώρηση ἐπίδραση τῆς κληρονομικότητας, καὶ ἀποφεύγεται ἡ μονοφυσικὴ ἐρμηνεία τοῦ Ἑσυχασμοῦ² καὶ τῆς Φιλοκαλίας.

2. Κατὰ τὸν π. Νικόλαο Λουδοβίκο (βλ. σ. 108 τοῦ ἔργου).

Σε γενικές γραμμές, ὁ ἀέρας πού ἀποπνέει τὸ κείμενο ὑπενθυμίζει τὴν ἀλήθεια πῶς ἡ Παράδοση δὲν σημαίνει ἄθροισμα τύπων καὶ κανόνων, ἀλλὰ τὴν ἔκφραση τῆς ἀληθείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος σὲ κάθε τόπο καὶ ἐποχή. Ὅπως γίνεται φανερό, ἀνοίγονται ἐδῶ δύο πτυχὲς διαλόγου: τῆς Θεολογίας μὲ τὶς Θετικὲς Ἐπιστῆμες ἀπὸ τὴ μία καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας μὲ τὶς κοινωνικὲς ἀντιλήψεις ἀπὸ τὴν ἄλλη. Στὴν πρώτη ἀπὸ αὐτές, ὁ π. Χρυσόστομος ἐπαναφέρει τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασία πού ἀποδίδει ἡ πατερικὴ σκέψη στὸ ὄργανο τοῦ λόγου, ἀλλὰ κυρίως φροντίζει νὰ καταθέσει τὶς παρατηρήσεις τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ γιὰ τὰ πέραν τῆς βουλήσεως ψυχικὰ πάθη ἢ γιὰ τὶς ἀσθένειες πού δὲν ὀφείλονται σὲ ἁμαρτήματα, τὴν ἐκτίμηση τοῦ ἁγ. Μαξίμου γιὰ τὸ ἄχθος ὡς ψυχικὸ βᾶρος, ἢ ἀκόμη καὶ γιὰ τὶς ἀνθρωπολογικὲς καὶ ψυχολογικὲς ἐκφράσεις τῶν Καππαδοκῶν Πατέρων, οἱ ὁποῖες ταιριάζουν περισσότερο σὲ ἓνα φιλοσοφικὸ (πλατωνικὸ/νεοπλατωνικὸ) πλαίσιο παρὰ σὲ αὐτὸ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος.

Ὁ σ. δὲν στέκεται ὅμως ἀποκλειστικὰ στὸ παρελθόν. Διαλέγεται μὲ πνεῦμα ἐντιμότητας καὶ εἰλικρίνειας μὲ τὶς προσεγγίσεις τοῦ Στέλιου Ράμφου, ἐνῶ χειρίζεται εὐστοχα τρεῖς μεθοδολογικὲς θεολογικὲς ἀρχές: τῆς διακριτικῆς πρόσληψης, τῆς ἀποφατικότητας (τοῦ ψυχισμοῦ, ἀλλὰ καὶ γενικώτερα) καὶ τῆς συνέργειας.

Τίθενται ἔτσι παραγωγικὲς βάσεις γιὰ τὴ θετικὴ πρόσληψη τῆς θύραθεν γνώσης, ἓνα διαχρονικὸ αἶτημα τῆς παράδοσης καὶ τοῦ σήμερα, μὲ χαρακτηριστικὸς ἀντίστοιχα ἐκπροσώπους τὸν ἁγ. Γρηγόριο τὸν Θεολόγο καὶ τὸν π. Δημήτριο Στανιλοάε. Οἱ θετικο-επιστημονικὲς του παρατηρήσεις νομίζουμε πάντως πῶς

θὰ ἀξίζουν ἄλλης μιᾶς παρουσίας, ἀφιερωμένης ἀποκλειστικὰ σὲ αὐτές.

Στὴ δεύτερη διαλογικὴ πλευρᾶ, αὐτὴ τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν κοινωνία, θὰ δοῦμε τὸν συγγραφέα, κοντὰ σὲ πολλὰ ἄλλα, νὰ τονίζει πολὺτιμα σημεῖα γιὰ μία σύγχρονη ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία, λ.χ. μὲ τὴν ἐπισήμανση τῆς παρουσίας τοῦ ναρκισσισμοῦ –τῆς φιλαυτίας δηλαδὴ μὲ τὴ νηπτικὴ ὀρολογία– σὲ πολλές «ἀνύποπτες» (μολοντόι ὁ π. Χρυσόστομος, ὅπως καὶ ἄλλοι εἰδικοί, ἐπισημαίνουν ὅτι δὲν ὑπάρχουν τέτοιες) ἐκδηλώσεις τῆς προσωπικότητας, ὅπως εἶναι ἡ ἄκριτη ἐπιθυμία. Ἐκφράζει τὸ καθῆκον τῆς ἀναδιάταξης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου ἔναντι τῶν διαρκῶς μετασχηματιζόμενων δεδομένων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ὅπως π.χ. ἡ σωτηριολογικὴ προοπτικὴ τοῦ μηνύματος τῆς θεολογίας τοῦ γάμου σὲ ἓνα σκηρικὸ ἐξάπλωσης τῆς συνήθειας τῆς συγκατοίκησης τῶν νέων ζευγαριῶν.

Μὲ δύο λόγια, καθὼς ἐπιχειρεῖ νὰ μεταγγίσει τὸ πλαίσιο ἀνάπτυξης τῆς πατερικῆς (καὶ εἰδικώτερα τῆς μαξιμιανῆς) πρότασης στὰ συμφοραζόμενα τοῦ παρόντος, διευρύνει στὴν οὐσία τὰ πεδία συζήτησης γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὸν ψυχισμό του καὶ τὴ σωματικότητά του στὴ χριστιανικὴ σκέψη.

Ἐπιλογικὰ ἄς προσθέσουμε τὸ ἐξῆς: Οἱ δύο διαλογικὲς αὐτὲς κατευθύνσεις καταδεικνύουν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἐπιστήμονα καὶ κληρικοῦ συγγραφέα στὸ ἐγχεῖρημα τῆς μετουσίωσης τοῦ λόγου τῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης καὶ τῆς σύγχρονης ἐπιστημονικῆς ἀναζήτησης στὴν αὐτοσυνειδησία τῆς κατάστασης τοῦ παρόντος σὲ ἐκκλησιαστικὸ καὶ σὲ κοινωνικὸ ἐπίπεδο.

Ὅσον ἀφορᾶ λοιπὸν τὴν τρέχουσα ἐκκλησιαστικὴ πραγματικότητα, ἐπανερχεται τὸ λησμονημένο μερικὲς φορὲς αἶτημα γιὰ τοὺς πιστοὺς, ὁ ἄν-

θρωπος νὰ φανερώσει τὸν Θεό. Ἄντι τῆς προσήλωσης στὸν τύπο (κάτι ἐντελῶς ἀπωθητικὸ στὸ τρέχον περιβάλλον τῆς ὕστερης νεωτερικότητας), ὑπενθυμίζεται καὶ προβάλλεται ἡ σταθερὴ γιὰ ὅλη τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία ἐπιζήτηση τοῦ οὐσιώδους, ὡς ἐντὸς τῆς ψυχῆς ἱερουργία, ἢ ὁποία προσφέρει μυσταγωγικὰ στὸν Θεὸ τοὺς λόγους καὶ τοὺς λογισμούς.

Φωτίζεται ἔτσι ἡ σύγχρονη ἐκκλησιαστικὴ παρουσία στὴν ψηφιακὴ πραγματικότητα, ὡς ἀφορμὴ γιὰ νὰ σχολιασθεῖ ἢ ἀτροφία τοῦ φιλοκαλικοῦ πνεύματος στὸ ἐπίπεδο τῆς πράξεως, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ καταδειχθεῖ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀμηχανία ἐντὸς τοῦ μετανεωτερικοῦ τοπίου, ὡς ἀδυναμία ἀναγνώρισης τῆς ψηφιακῆς ὑπερέκθεσης καὶ τοῦ χαμηλῆς ποιότητος λόγου ἐκφορᾶς τοῦ περιεχομένου τῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης.

Ὡς ἀντίστιξη, παρατίθεται ἡ συνέργεια ἄσκησης καὶ εὐχαριστίας –μέσα μάλιστα ἀπὸ τὴ διαδικασία τῆς κοινωνίας ὄντων καὶ λόγων καὶ κατ' ἀναλογίαν τῆς θείας κοινωνίας– κάτι ποὺ συνιστᾶ μία πρακτικὴ παρηγοριὰ καὶ μία θεωρητικὴ ἀλήθεια, ἢ παράβλεψη τῆς ὁποίας ὀδήγησε σὲ μονομερεῖς θεωρήσεις, ποὺ ταλαιπώρησαν τὴ θεολογία μας κατὰ τὶς παρελθούσες δεκαετίες.

Σχετικὰ δὲ μὲ τὸ συλλογικὸ πεδίο, οἱ κοινωνικὲς διαστάσεις τῶν ψυχολογικῶν ἐκδηλώσεων ποὺ ἀναδεικνύει τὸ ἐν λόγῳ πόνημα κρίνονται ὡς ἐξ ἴσου πολύτιμες. Πρόκειται συγχεκριμένα γιὰ διαστάσεις ποὺ φανερὰ ἢ ἀδιόρατα ζοῦμε πλέον κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες στὴν κοινωνία μας, ἢ ὁποία μὲ τὰ εὐρέα συμπτώματα ἀνωριμότητας, ψευδο-παντογνωσίας καὶ ἀπέχθειας πρὸς τὴν κριτικὴ, ἀπεχθύνεται τῆς εὐθύνης τῆς καὶ τὴν ἴδια στιγμή τὴ μεταφέρει σταθερὰ πρὸς κάποιους ἑτέρους, ἀναζητώντας ὑποκατάστατα αὐτοπραγματώσεως καὶ

ἀγάπης σὲ καινοφανεῖς χίμαιρες καὶ εἶδωλα.

Ἡ ὑγιὴς αὐτοσυνειδησία ὀδηγεῖ στὴν κοινωνικότητα, ὅπως λέει καὶ ὁ π. Βαρνάβας Γιάγκου. Ὁ «ροῦς αὐτοσυνειδησίας», ἔτσι ὅπως στέκεται στὸ ζήτημα τοῦ βαθμοῦ ὑπαρξῆς κριτικοῦ λόγου καὶ διαδικασιῶν κοινωνικῆς καὶ προσωπικῆς ὀρίμανσης στὸ καθ' ἡμᾶς περιβάλλον τόσο στὸ παρελθὸν ὅσο καὶ σήμερα, καθίσταται πολλαπλῶς χρήσιμος. Ἡ ἀπομυθευτικὴ του ἀνάλυση, μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἐκτείνεται σὲ πολλὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα, ἀπὸ τὴν οἰκονομία μὲ τὴν παράμετρο τοῦ πλοῦτου ἢ τοῦ πλουτισμοῦ ἕως τὰ ψυχολογικὰ ἀρχέτυπα τοῦ ἥρωα καὶ τοῦ ἀπατεῶνα στὴν τρέχουσα διαδικτυακὴ πρακτικὴ, συντελεῖ ἀναμφισβήτητα στὴ διαδικασία αὐτοσυνειδησίας, τόσο χρήσιμη σὲ ἀνθρώπους καὶ κοινωνίες.

Ὅφειλονται συνεπῶς τόσο εὐχαριστίες στὸν συγγραφέα γιὰ τὴν κατάθεση μιᾶς ἐπίπονης ἀλλὰ καὶ πολύτιμης ἔρευνας, ὅσο καὶ συγχαρητήρια στὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Ἄρμὸ γιὰ τὴν πρωτοβουλία του νὰ ἀντιληφθεῖ τὴ σημασία τοῦ ἔργου καὶ νὰ προχωρήσει στὴν ἐκδόσή του.

Πέτρος Παναγιωτόπουλος

Επίκ. Καθηγητῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ἀρχιμ. Εἰρηναίου Ἀ. Ἀβραμίδη,
ἱεροκήρυκος (νῦν Ἐπισκόπου Ρηγίου),
*Ἡ ποιμαντικὴ τῶν Ἁγίων ποὺ ἔζησαν
στὸν αἰῶνα μας, ἐκδ. Μυθδονία,
Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 223.*

Τὸ παρὸν βιβλίον μὲ τὸν ὡς ἄνω τίτλον ποὺ κυκλοφορήθηκε ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκον «Γραφικὲς Τέχνες-Μυθδονία», ἀνήκει στὶς «διπλωματικὲς ἐργασίες», τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφέας (ἐφ' ἑξῆς σ.)

ἀρχιμανδρίτης Εἰρηναῖος Ἀβραμίδης ἐκπόνησε καὶ ὑπέβαλε τὸ 1998 στὸ Τμῆμα Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἡ ἐν λόγῳ ἐργασία ἐγκρίθηκε μὲ βαθμὸ «ἄριστα» καὶ ὁ πονήσας ἀπέκτησε δῖπλωμα εἰδίκευσης στὸν τομέα Ἠθικῆς καὶ Κοινωνιολογίας τοῦ ὡς ἄνω Τμήματος. Ἡ παροῦσα μελέτη ἀριθμεῖ 223 σελίδες καὶ φέρει σχῆμα 17,5 X 24 cm. Ἡ καλαίσθητη καὶ ἐπιμελημένη θεολογικὴ πραγματεία φέρει κατὰ πρῶτον τὴν ἐξῆς ἀφιέρωση: «Στὸν πολυσέβαστο Γέροντά μου Ἀρχιμ. Γεώργιο, Καθηγούμενο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ὁσίου Γρηγορίου Ἁγίου Ὁρους μὲ εὐγνωμοσύνη» (σ. 7). Κατὰ δεύτερον, ἀκολουθοῦν τὰ «Περιεχόμενα» (σσ. 9-10) καὶ κατὰ τρίτον ὁ «Πρόλογος» (σσ. 11-14) τοῦ σ., στὸν ὁποῖον παρουσιάζεται ἐπιγραμματικὰ ὁ διαχρονικὰ σωτηριολογικὸς καὶ παιδαγωγικὸς ρόλος τοῦ βιβλίου. Στὴ συνέχεια, ἔπεται ἡ «Εἰσαγωγή» (σσ. 15-24), στὴν ὁποία γίνεται μία σύντομη ἀναφορὰ στὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου ποὺ ἀφορᾷ τὸ ποιμαντικὸ ἔργο «τῶν ἑπτὰ ἁγίων τοῦ αἰῶνα μας, τῶν ἁγίου Νεκταρίου (Ἐπισκόπου Πενταπόλεως), ἁγίου Ἀρσενίου (Καππαδόκη), ἁγίου Ἀνθίμου (τῆς Χίου), ἁγίου Σάββα (Καλύμνου), ὁσίας Μεθοδίας (Κιμῶλου), ὁσίου Σιλουανοῦ (Ἀθωνίτου), ἁγίου παπα-Νικολάου (Πλανά)» (σ. 16).

Ἡ πραγμάτευση τοῦ θέματος γίνεται σὲ τρία ἐκτενῆ κεφάλαια: Στὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου μὲ τὸν ὑπότιτλο: «Βίος καὶ Πνευματικὴ στὴν πράξη» (σσ. 25-49), τὸ ὁποῖο ἀριθμεῖ ἑπτὰ ὑποκεφάλαια, ὁ σ. καταγράφει βιογραφικὰ στοιχεῖα, καθὼς καὶ σημαντικὰ γεγονότα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἱεραποστολικὴ δράση τῶν προαναφερθέντων Ἁγίων. Εἰδικώτερα, γίνεται ἀναφορὰ στὸ ἔτος γέννησής

τους, στὶς χειροθεσίες-χειροτονίες τους, στὶς σπουδές τους καὶ ἀκολούθως περιγράφεται ἡ λειτουργικὴ τους ζωὴ, ἡ σχέση τους μὲ τὸν ἀγιορείτικο μοναχισμό, ἡ συμμετοχὴ τους στὴ Θεία Εὐχαριστία, καθὼς καὶ ἡ πνευματικὴ τους σχέση μὲ τὸ ἱερὸ Μυστήριον τῆς Ἐξομολόγησης. Στὸ δεύτερο κεφάλαιο μὲ τὸν ὑπότιτλο: «Ἄρετες καὶ Χαρίσματα στὸ Ποιμαντικὸ ἔργο» (σσ. 51-115), στὸ ὁποῖο περιέχονται ἑπτὰ ὑποκεφάλαια, ὁ σ. παρουσιάζει τὶς μεγάλες ἀρετὲς τῶν προαναφερθέντων Ἁγίων, ἥτοι τῆς ἀφιλαργυρίας, τῆς συγχωρητικότητος καὶ τῆς ἀσκητικότητος. Ἀκολούθως, ὁ σ. περιγράφει περιληπτικὰ μὲ τρόπο παραστατικὸ καὶ γλαφυρὸ τὶς δωρεές τῶν θείων χαρισμάτων τους μέσα ἀπὸ τὶς πνευματικὲς τους ἐμπειρίες ὅπως τῆς προόρασης, τῆς διάκρισης, τῆς θεραπείας, καθὼς καὶ τῶν θαυμάτων τους κατὰ τὴν κοίμησή τους. Τὸ τρίτο κεφάλαιο, ποὺ τιτλοφορεῖται ὡς: «Τρόποι καὶ δυνατότητες Ποιμαντικῆς» (σσ. 117-192), περιλαμβάνει τρία ὑποκεφάλαια. Στὸ μὲν πρῶτο ἐξιστοροῦνται ἐνδεικτικὰ προσωπικὰ ζητήματα τῶν ὡς ἄνω μνημονευθέντων Ἁγίων, μέσα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀναδεικνύεται ἡ σωστικὴ δύναμη τοῦ ἱεροῦ Μυστηρίου τῆς Ἐξομολόγησης, ἐνῶ στὸ δεύτερο καὶ τρίτο ὑποκεφάλαια ὁ σ. παρουσιάζει συμβολικὰ τὸ συγγραφικὸ ἔργο καὶ τὴν κοινωνικὴ προσφορὰ τῶν ἐν λόγῳ ἁγίων ἀντίστοιχα. Μὲ τὴ «Σύνοψη καὶ Συμπεράσματα» (σσ. 193-195), τὸ «Ἐπίμετρο – Βιοχρονοδιαγράμματα τῶν ἑπτὰ ἁγίων» (σσ. 197-215), καθὼς καὶ μὲ τὴν ἐπιλεγμένη «Βιβλιογραφία: Α΄ Πηγές – Β΄ Βοηθήματα» (σσ. 216-221), ὀλοκληρώνεται ἡ ἀξιολογὴ αὐτῆς μελέτης.

Ὁ σ., ἀρχιμανδρίτης π. Εἰρηναῖος (κατὰ κόσμον Ἀργύριος Ἀβραμίδης, νῦν Ἐπίσκοπος Ρηγίου, Ἱερὰ Μητρόπολη Γαλλίας – Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο), γεννήθηκε στὶς Σέρρες ἀπὸ εὐσεβεῖς

γονείς, τὸν Ἀβραάμ Ἀβραμίδη καὶ τὴν Ἑλλη Μηνᾶ. Τυγχάνει ἀπόφοιτος τοῦ Τμήματος Πολιτικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τῆς Παντείου Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τῶν Ἀθηνῶν, καθὼς καὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ. Ἐπίσης, τὸ 1998 ἔλαβε Μεταπτυχιακὸ Δίπλωμα Εἰδίκευσης (Master) τοῦ Τμήματος Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ. Τὸ 1987 ἐκάρῃ μοναχὸς στὴν Ἱερὰ Μονὴ Ὁσίου Γρηγορίου στὸ Ἅγιο Ὅρος ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Γέροντά του Καθηγούμενο Γεώργιο Καψάνη. Στὴ συνέχεια, στὴν ὡς ἄνω Μονὴ χειροτονήθηκε Διάκονος τὸ 1988 καὶ Πρεσβύτερος τὸ 1990 ἀπὸ τὸν μακαριστὸ Μητροπολίτη Νεαπόλεως καὶ Σταυρουπόλεως κυρὸ Διονύσιο Λαδόπουλο. Ἐπὶ μία 15ετία καὶ πλέον διακόνησε μὲ σύνεση καὶ ἀποφασιστικὴ σὲ διάφορες ἐπιτελικές θέσεις στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, καθὼς καὶ ὡς ἐκπαιδευτικὸς στὴ Δευτεροβάθμια Ἐκπαίδευση (Σέρρες, Κοζάνη καὶ Καστοριά), ἐπιδεικνύοντας ὀργανωτικὸ ζήλο καὶ ὑψηλὸ αἶσθημα ὑπηρεσιακοῦ καθήκοντος. Ἀπὸ τὸ 2004 ἕως σήμερα ὑπηρετεῖ στὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Γαλλίας καὶ παράλληλα ἀσκεῖ τὰ καθήκοντα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ στὰ ἑλληνικὰ Σχολεῖα τῶν Παρισίων. Ἡ Ἁγία καὶ Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐκτιμώντας τὴ θεολογικὴ του βαθύτητα, τὸ ἀκραιφνὲς ὀρθόδοξο ἐκκλησιαστικὸ φρόνημά του, τὴν ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτήρα του, τὴν φιλομόναχο διάθεσή του, τὸ ἀνεπίληπτο ἦθος του, τὴν ἀφοσίωσή του στὴν Ἁγιωτάτη Ἐκκλησία καὶ στὶς παραδόσεις της, καθὼς καὶ τὴν ἐν γένει πνευματικὴ, κατηχητικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ του δράση, τὸν ἐξέλεξε στὴ Συνεδρία τῆς 13ης Ἰανουαρίου 2015 Ἐπίσκοπο μὲ τὸν τίτλο τῆς πάλαι ποτὲ διαλαμφσῆς Ἐπισκοπῆς Ρηγίου. Ἡ χειροτονία του ἔλαβε χώρα τὴν 8η

Φεβρουαρίου 2015, στὸν Ὀρθόδοξο Καθεδρικὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου στὸ Παρίσι (σχετικὰ βλ. τὶς ἱστοσελίδες: http://fanarion.blogspot.com/2015/02/blog-post_9.html καὶ <https://www.ec-patr.org/hierarchs/show.php?lang=gr&id=206,26/06/2020>).

Ὁ σ., ἀφοῦ ἐρεύνησε καὶ ἐμελέτησε μὲ συνέπεια καὶ σύνεση τὶς ἐκδεδομένες πηγές καὶ τὴν ὑπάρχουσα βιβλιογραφία, συνέθεσε μίαν ἐργασία ἀξιόλογη, ἡ ὁποία συγκαταλέγεται στὰ ἐγχειρίδια τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης. Μὲ ἀπλότητα, μεθοδικότητα καὶ παραστατικότητα, καθὼς καὶ σὲ ρέουσα δημοτικὴ γλῶσσα, ὁ σ. χρησιμοποιοῖ τὰ δεδομένα τῆς κριτικῆς ἔρευνας σχετικὰ μὲ τὴν πραγμάτευση τῶν ἁγίων προσώπων καὶ τῶν ἀσκητικῶν τους παλαισμάτων. Τὸ ἀντικείμενο τῆς ἔρευνας εἶναι κατ' ἐξοχίαν ἐνδιαφέρον καὶ πάντοτε ἐπίκαιρο, ἀφοῦ γίνεται καὶ πάλι λόγος γιὰ τὸν ἔνθεο βίον τῶν ὁσίων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καθὼς καὶ γιὰ τὴ διδασκαλία, καλλιέργεια καὶ καρποφορία τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν ἀρετῶν τους, ἀναδεικνύοντας τὴν ἀγιότητα σὲ ἐμπειρία λατρείας ὅλης τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ π. Εἰρηναῖος μελετᾷ προσωπικὲς γνώμες καὶ ἀπόψεις καὶ διατυπώνει ἐπισημάνσεις καὶ χαρακτηρισμοὺς γιὰ τοὺς παραπάνω Ἁγίους. Προσπαθεῖ παράλληλα νὰ ἰχνηλατήσει τὴ θεία τους πορεία καὶ νὰ σκιαγραφήσει τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴ τους, τοὺς ἔνθεους ἀσκητικοὺς ἀγῶνες τους, τὶς προσευχές τους καὶ τὸ ὁσιακὸ τους τέλος, μνημονεύοντας αὐτόπτες μάρτυρες καὶ γεγονότα. Ὁ σ., ὡς ἐμπειρὸς μελετητῆς τῶν πατερικῶν συγγραμμάτων καὶ μὲ λιπαρὰ θεολογικὴ κατάρτιση, καθὼς καὶ μὲ τὴν πολλαπλὴ λατρευτικὴ καὶ μυστηριακὴ του ἐμπειρία, καταγράφει μὲ ζωντάνια καὶ ἐνάργεια γενικὰ τὸ ποιμαντικὸ ἔργο καὶ τὴν πνευματικὴ προσφορὰ τῶν ἁγίων

στήν ένορία καί συνολικά στήν Έκκλησία μας. Μὲ πνεῦμα διαυγές ἐπιχειρεῖ, μέσα ἀπὸ τὴ βιωμένη πνευματικότητα καί τὴν ἔξοχη συναναστροφή του μὲ τὴ βιβλική καί πατερική γραμματεία, νὰ ἐπικοινωνήσῃ εἰλικρινῶς μὲ τὸν ἀναγνώστη, νὰ συνομιλήσῃ μαζί του, νὰ τὸν καταστήσῃ μέτοχο καὶ κοινῶν τῶν μεγάλων ἀληθειῶν τοῦ Εὐαγγελίου ποὺ ἀπέκτησαν οἱ Ἅγιοι τοῦ παρόντος βιβλίου, μέσα ἀπὸ τὴ μακρόχρονη πνευματικὴ τους ἄσκηση, προσευχὴ καὶ νηστεία. Ταυτόχρονα μὲ τὸ καθάισθητο αὐτὸ βιβλίο, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ τὴν πεμπτοῦσία τῆς χριστομίμητης βιοτῆς τους –δῶρο τοῦ σ. στὸν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας–, δοξολογεῖται ὁ Θεός, ἐνῶ παράλληλα δικαιώνεται καὶ καταξιώνεται ἡ ζωὴ τῶν μοναχῶν. Προσεγγίζεται ἡ ἀγιότητα στὸ πλαίσιο τῆς ποιμαντικῆς τῆς διακονίας, περιγράφεται ἡ πνευματοφόρος θεολογία τους καὶ ἐξετάζεται ἡ πνευματικὴ ἐνίσχυση τοῦ ἱεροῦ Μυστηρίου τῆς Ἐξομολογήσεως. Προσέτι ἡ ὑπὸ παρουσίαση πραγματεία διακρίνεται ὡς μιὰ ἀπὸ τὶς ὠραιότερες πνευματικὲς

δημιουργίες τοῦ σ., ἡ ὁποία φωτίζει ἄγνωστες πτυχές τῆς ποιμαντικῆς δράσης τῶν ὡς ἄνω Ἁγίων. Ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ τὸ πολυσέλιδο αὐτὸ ἀξιόλογο καὶ ἐνδιαφέρον ἐντρύφημα πληροφορεῖται γιὰ πρωτόγνωρες θεολογικὲς ἐμπειρίες, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀντιλαμβάνεται τὴν εὐεργετικὴ προοπτικὴ τῆς μετάνοιας, φροντίζοντας γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς του. Ἡ ἀξιόλογη βιβλιογραφία καταδεικνύει τὴν κοπιώδη ἐρευνητικὴ προσπάθεια τοῦ σ. γιὰ τὴ σύνταξη τῆς μελέτης του.

Συγχαίρουμε εἰκρινὰ τὸν π. Εἰρηναῖο, γιὰτὶ συνέγραψε καὶ ἐξέδωσε ἕνα λυσιτελὲς καὶ ἐποικοδομητικὸ βιβλίο καὶ τοῦ ὀφείλονται εὐχαριστίες γιὰ τὴν ἀξιέπαινη συγγραφικὴ του προσφορά στήν ἐπιστήμη καὶ τὴν Ἐκκλησία. Εὐχόμεσθε ὁ πανοικτίρμων Θεὸς νὰ χαρίζῃ υἰεὶα καὶ δύναμη στὸν π. Εἰρηναῖο, ὥστε νὰ συνεχίσει τὴ διακονία τοῦ γραπτοῦ καὶ προφορικοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ.

Δημήτριος Ἰω. Τσιανικλίδης
Διδάκτωρ Θεολογίας – Νομικὸς